

RUS VE TÜRK DİLİNDE KULLANILAN KISALTMALARIN TARİHİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ruhan GÜL ¹

ÖZ

Bu çalışmada, kelime türetme yöntemleri içerisinde en yenisi olmasına rağmen, geçtiğimiz yüzyılın başı itibariyle kullanımı oldukça artan kısaltmaların, Rus ve Türk dillerinde ortaya çıkışı ve yayılma süreci incelenmektedir. Günümüzde Rusça ve Türkçenin söz varlığı içerisindeki yeri tartışılmaz olan kısaltmaların geçmişte hangi neden ve amaçla ortaya çıktığı, dilde yaygın kullanımına etki eden unsurlardan söz edilmektedir. Elde edilen veriler ışığında bugün kullanılan kısaltma türlerinin geçmişte de “dilde az çaba yasası”nın bir ürünü olduğu, Rusça ve Türkçede XX. yüzyılın başlarından itibaren sayısının hızlı bir şekilde çoğalmasının ise, Rus ve Türk halklarının bu dönemde yaşam biçimlerindeki köklü değişimin bir sonucu (savaşlar, devrimler, bilim ve teknikte yenilikler, uluslararası ve sosyo-kültürel ilişkiler) olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: kısaltmalar, kısaltma tarihi, Rusça, Türkçe.

Gül, Ruhan. "Rus ve Türk Dilinde Kullanılan Kısaltmaların Tarihi Üzerine Bir İnceleme". *idil* 6.30 (2017): 485-496.

Gül, R. (2017). Rus ve Türk Dilinde Kullanılan Kısaltmaların Tarihi Üzerine Bir İnceleme. *idil*, 6 (30), s.485-496.

¹ Dr., ruhangul(at)hotmail.com

A STUDY ON THE HISTORY OF ABBREVIATIONS USED IN RUSSIAN AND TURKISH LANGUAGES

ABSTRACT

In this study it is researched how these abbreviations which are so popular among russian and turkish languages since the beginning of last century, came to existence and spread eventhough it is one of the newest method of lexicalise. The factors leading to the popularity of abbreviations whose place in languages of Russian and Turkish can not be debatable and whose usage has been spreading, the reasons and aims of existence in the history are dealt with in this study. In the light of the consequences of this study, it has been determined that the abbreviations used today are the products of the law of “less effort in the language” and that the fast spread of them in Russian and Turkish since the beginning of 20th century is the result of dramatic changes in their life styles such as wars, revolutions, the advances in science and technology, international and socio-cultural relations.

Keywords: abbreviations, history of abbreviations, Russian language, Turkish language.

Giriş

Kısaltmalar, günümüzde çok sık kullanılan bir kelime yapısı olarak birçok dilde olduğu gibi Rusça ve Türkçede de yerlerini çoktan almışlardır ve bu dillerin ayrılmaz birer parçası haline gelmişlerdir. Kısaltmaların dilde bu denli etkin kullanımının nedeni, hayat şartlarının değiştiği, bir yerlere yetişme telaşının arttığı zamanımızda sözlü ve yazılı iletişimde zamandan ve yerden tasarruf sağlamaları, yani hemen her alanda geçerli olan “az çaba prensibi”ni tam anlamıyla karşılıyor olmaları, ayrıca dikkat çekici ve akılda kalıcı olmaları görülebilir.

Dilin her alanına nüfus etmiş bu kelimelere özellikle gazetelerde oldukça fazla yer verilmektedir. Son yıllarda haber başlıklarında sık sık kısaltmalara rastlamaktayız, örneğin Türkçede: “*KOAH'dan korunmak için sigarayı bırakın*” (Avcı, aa.com.tr), “*KOSGEB'ten 461 bin KOBİ'ye faizsiz kredi*” (Yılmaz, aa.com.tr) vs. Aynı şekilde Rus haber ajanslarında: “*РФ, США и КНР выступили против ограничения права вето в СБ ООН*”¹ (Milenin, izvestia.ru), “*КНДР пригласила специалистов МАГАТЭ в свою страну*”² (korrespondent.net) vs.

Sayısı gün geçtikçe artan bu sözcük türünün tarihinin, yapısının, kullanım alanlarının çalışılması ve düzenlenmesi şüphesiz ki elzemdir. Ancak belirtilmelidir ki Türkiye’de kısaltmalar konusu akademik anlamda az çalışılmış ve gereken önemi görmemiştir. Buna karşın Rusya’da birçok bilimsel çalışmaya konu olmuş ve olmaya devam etmektedir.

Rusya’da kısaltma çalışmalarına Türkiye’dekine kıyasla daha çok özen gösterilmesinin başlıca sebebi, Rusçada kısaltma yoluyla türetilen kelimelerin Türkçeye³ göre daha fazla olmasıdır. Artan kullanım, iletişimde kolaylık sağladığı gibi, çözölmeyi bekleyen sorunları da beraberinde getirmektedir.

Rusçadaki kısaltma artışını sayısal verilere dayandıracak olursak, Rus dilbilimci Dmitri İvanoviç Alekseyev’in sözlüklerinde yer verdiği kısaltma sayılarına bakmak yeterli olacaktır. Buna göre ilk yayınladığı 1963 tarihli kısaltmalar sözlüğünde 12.500, 1977 tarihli ikinci baskısında 15.000, 1984 tarihli üçüncü baskısında 18.000 adet kısaltma bulunmaktadır. İnternetin yaygınlaşmasıyla sayıları artan çevrimiçi sözlükler içerisinde kısaltmalar sözlüğü olarak hizmet veren “sokr.ru”

¹ “RF (Rusya Federasyonu), ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ve ÇHC (Çin Halk Cumhuriyeti), BMGK’de (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi) veto hakkının kısıtlanmasına karşı çıktı”.

² “KDHC (Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti), UAEA (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı) uzmanlarını ülkesine davet etti”.

³ Bilâl N. Şimşir’in 2005 tarihli “Türkçe Kısaltmalar Sözlüğü”nde yaklaşık 20.000 adet (sözlükte “kısaltma” kavramı geniş anlamda kullanıldığından bu sayıya kısa adlar, kodlar, simgeler, rumuzlar ve bazı işaretler dahildir), “kisaltmalar.net” adlı çevrimiçi kısaltmalar sözlüğünde ise 07.03.2017 tarihi itibarıyla yaklaşık 3800 adet kısaltmaya yer verilmiştir.

adlı sitede 153.000’i aşkın kısaltmaya yer verilmiş olması ve bu sayının her gün artması, kısaltmaların ciddiye alınması gereken bir konu olduğunu göstermektedir.

Kısaltmaların Türkçeye kıyasla Rusçada daha çok benimsenmesinin ve yaygın kullanımının sebebi ise kısaltmaların Rus diline daha uygun bir yapı olması değil, Rusçanın ana dil olarak konuşulduğu bölgelerde (eskiden SSCB, günümüzde Rusya Federasyonu) yaşanan tarihsel gelişmelerdir (savaşlar, devrimler, teknolojik atılımlar, uluslararası ve sosyo-kültürel ilişkiler).

Rusçada Kısaltmaların Tarihi

Bir kelimeyi veya kelime öbeğini kısaltarak kullanmak farklı dillerde eskiden beri kullanılan bir yöntemdir. İnsan, ifade etmek istediğini karşı tarafa etkili bir şekilde aktarmak için her şeyi söylemek zorunda olmadığını uzun zaman önce anlamıştır (Yarmaşevîç, 2002: 6).

Rus dilinde kelimeleri kısaltma işlemi X.-XIV. yüzyıllarda “titlo kısaltmalar” ile başlar. Burada amaçlanan üzerlerine (†) “titlo” işareti koymak suretiyle kelimenin içerisinden bazı harfleri çıkarmaktır. İlk zamanlarda sadece kutsal varlıkların isimlerinin üzerlerine konurdu (Gamanoviç, 1991: 21). Örneğin: *хѣб (Хруцмоч)*¹, *бѣ (богъ)*², *ѡхъ (ѡух)*³ vs. Zamanla bu yöntem dini anlamda önem taşımayan kelimelerin de kısaltılmasında kullanılmaya başlanmıştır (Skorik, 1968: 34). Böylelikle yazarlar ve eserleri elle çoğaltanlar o dönemde çok değerli olan deri veya kağıt zeminde yer konusunda tasarruf sağlamışlardır.

Matbaanın XV. yüzyılda yaygınlaşmasıyla beraber bu gelenek güncelliğini yitirmeye başlamış ve günümüz kısaltmalarının yolunu açmıştır (Yarmaşevîç, 2002: 14).

Rusçada kısaltmaların en yoğun kullanılmaya başlandığı, Rusça tabirle “аббревиатурный взрыв” yani “kısaltma patlaması”nın yaşandığı dönem 1917 Ekim Devrimi’yle başlar, Sovyetler Birliği tarihi boyunca devam eder ve günümüzde de hala etkisini gösterir. Bu patlama öylesine bir etki yaratır ki, Alekseyev’e göre o dönemde kısaltmalar, devrimle özdeşleşmiş milli kelime türetme yöntemi olarak görülmüştür (Alekseyev, 1968: 73). Başlayan Sovyet idaresiyle beraber kurum, birlik,

¹ Hz. İsa.

² Allah, Tanrı.

³ Ruh.

dernek adları yanı sıra birçok alanda kelimeler kısaltılmaya başlanmıştır (*PKKA*¹, *Комсомол*², *ИККИ*³, *НЭП*⁴, *КПСС*⁵, *СЛОН*⁶, *ВЦСПС*⁷ vs.).

Ekim Devrimi dışında Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, Büyük Vatan Savaşı (Alman-Sovyet Savaşı, 1941-1945), Soğuk Savaş (sanayileşme, teknolojik gelişmeler, “Uzay Yarışı” vs.) gibi tarihin gidişatına yön vermiş olaylar, kısaltma kullanımına doğrudan etki etmiştir. Kısaltmalar, savaşların ve birçok alanda yaşanan karşılıklı çekişmenin sonucunda ortaya çıkan yeni kavramları adlandırmanın en hızlı ve basit yolu olmuştur (*МиГ*⁸, *ИПТАП*⁹, *ППШ*¹⁰, *СМЕРШ*¹¹, *Уралхиммаш*¹², *ЦАГИ*¹³). Bunun sebebidir ki dönemin iki süper gücünden biri olan ABD’nin kullandığı İngilizce ve SSCB’nin kullandığı Rusça kısaltmanın en çok kullanıldığı iki dil olmuştur. Günümüzde, çağımızın bilim dili olmasıyla İngilizcede kullanılan kısaltmalar diğer dillere ihraç edilmektedir.

Devrimle beraber Sovyet Rusya’da kısaltmalar her sektörde yaygınlaşmaya başlarken insanlara verilen ad ve soyadlar da bu akımdan nasiplerini almışlardır: *Арлен*¹⁴, *Вил*¹⁵, *Побиск*¹⁶, *Мэлс*¹⁷, *Раднэр*¹⁸ vs. Dilde görülen tüm bu değişiklikler yeni düzenin habercisi olarak fütüristik izler taşımaktadır.

Bu furyanın etkisiyle dilde kolaylık sağlaması gereken kısaltmalar, zaman zaman kullanımı zor kelimelere dönüşmüşlerdir, örneğin: *Белстанкоподшипникснаббыт*¹⁹, *ВНИИТЭИСХ*²⁰ vs. 1930-40’lı yıllarda kısaltmaların gelip geçici bir hevesin ürünü olduğu, dil içerisinde fazla

¹ PKKA [er-ka-ka] – Рабоче-крестьянская Красная армия / İşçi ve Köylülerin Kızıl Ordusu (Kızıl Ordu).

² Комсомол [kamsamol] – Коммунистический союз молодёжи / Komünist Gençlik Birliği.

³ ИККИ [ikki] – Исполнительный комитет Коммунистического Интернационала / Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi.

⁴ НЭП [nep] – Новая экономическая политика / Yeni Ekonomi Politikası.

⁵ КПСС [ka-pe-es-es] – Коммунистическая партия Советского Союза / Sovyetler Birliği Komünist Partisi.

⁶ СЛОН [slon] – Соловецкий лагерь особого назначения / Özel Amaçlı Solovetski kampı.

⁷ ВЦСПС [ve-tse-es-pe-es] – Всесоюзный центральный совет профессиональных союзов / Tüm Birlik Sendikalar Merkez Konseyi.

⁸ МиГ [mik] – Микоян и Гуревич / Mikoyan ve Gureviç.

⁹ ИПТАП [iptap] – Истребительно-противотанковый артиллерийский полк / Anti-tank topçu alayı.

¹⁰ ППШ [pe-pe-şa] – Пистолет-пулемёт Шпагина / Şpagin makineli tüfeği.

¹¹ СМЕРШ [smers] – Смерть шпионам! / Casuslara ölüm!

¹² Уралхиммаш [uralhimmas] – Уральский завод химического машиностроения / Ural Makine Kimya Fabrikası.

¹³ ЦАГИ [tsagi] – Центральный аэрогидродинамический институт / Merkez Aerohidrodynamic Enstitüsü.

¹⁴ Арлен [arlen] – Армия Ленина / Lenin’in ordusu.

¹⁵ Вил [vil] – Владимир Ильич Ленин / Vladimir İliç Lenin.

¹⁶ Побиск [pabisk] – Поколение борцов и строителей коммунизма / Komünizmin savaşçıları ve kurucuları nesli.

¹⁷ Мэлс [mels] – Маркс, Энгельс, Ленин, Сталин / Marks, Engels, Lenin, Stalin.

¹⁸ Раднэр [radner] – Радуйся новой эре / Yeni çağa sevin.

¹⁹ Белстанкоподшипникснаббыт [belstankapadşipniksnabzbıt] – Управление по снабжению и сбыту станков, оборудования, инструментов и подшипников / Makine, teçhizat, alet ve rulman satın alma ve satış yönetimi.

²⁰ ВНИИТЭИСХ – Всесоюзный научно-исследовательский институт информации и технико-экономических исследований по сельскому хозяйству / Tüm Birlik Tarımsal Veri ve Fizibilite Çalışmaları Bilimsel Araştırma Enstitüsü.

tutunamayacağı ve zamanla da kullanımının azalacağı yönünde bir görüş hakimdi (Aleksyev, 1979: 5). Bu söylemde bir yönüyle doğruluk payı vardı çünkü *военспец*¹, *всеобуч*², *юнкор*³, *румчерод*⁴ gibi birçok sovyetizm⁵ daha 60'lı yıllarda kullanımdan çıkmaya başladı (Çukovski, vivovoco.astronet.ru) ancak tamamen yok olacağı düşüncesi doğru bir görüş değildi.

Kısaltmalar son yıllarda söz varlığındaki yerini arttırmıştır. Sovyetizmlerin çoğu ortadan kalkmış ve yerini yeni kelimelere bırakmıştır: *КПРФ*⁶, *Минобрнауки*⁷, *ЛУКОЙЛ*⁸, *ЗСТ СНГ*⁹, *ГИБДД*¹⁰ vs.

Belirtilmelidir ki, kısaltmaların ortaya çıkış ve yok oluş tarihlerinin takip edilmesi, dilde aktif veya pasif kullanımları, diğer kelimelerin tarihlerini tespit etmekten daha kolay ve nettir. Bu ifadeyi *МПГУ* [*em-pe-ge-u*] örneğiyle açıklayabiliriz. *Московский педагогический государственный университет* yani *Moskova Pedagoji Devlet Üniversitesi* demektir. Bu kurum ilk kurulduğunda şu ankinden farklı bir isme ve kısaltmaya sahipti. O günden bu zamana kadar geçirdiği isim değişiklikleri yıl yıl aşağıda verilmiştir:

İlk kuruluş: **1872** – Московские высшие женские курсы (**МВЖК**) / Moskova KadınYüksek Kursları (MVJK).

1918 – Второй Московский государственный университет (**2-й МГУ**) / İkinci Moskova Devlet Üniversitesi (2'nci MGU).

1930 – Московский государственный педагогический институт (**МГПИ**) / Moskova Devlet Pedagoji Enstitüsü (MGPI).

Güncel adı: **1990** – Московский педагогический государственный университет (**МПГУ**) / Moskova Pedagoji Devlet Üniversitesi (MPGU) (MPGU, мпгу.рф).

¹ Военспец [vayenspets] – Военный специалист / Askeri uzman.

² Всеобуч [fseobuç] Всеобщее военное обучение / Genel Askeri Eğitim.

³ Юнкор [yunkor] Юный корреспондент / Genç muhabir.

⁴ Румчерод [rumçerod] Центральный исполнительный комитет Советов Румынского фронта, Черноморского флота и Одесской области / Romanya Cephesi, Karadeniz Filosu ve Odessa Bölgesi Sovyet Merkez Yürütme Komitesi.

⁵ Sovyetizm (советизм): 1917 yılından sonra ortaya çıkan ve Sovyet yaşam biçimini yansıtan sözcük, sözcük öbeği veya çok anlamlı sözcükler (Varbot, etymolog.ruslang.ru).

⁶ КПРФ [ka-pe-er-ef] – Коммунистическая Партия Российской Федерации / Rusya Federasyonu Komünist Partisi.

⁷ Минобрнауки [minobrnauki] – Министерство образования и науки / Eğitim ve Bilim Bakanlığı.

⁸ ЛУКОЙЛ [lukoyl] – Лангепас, Урай, Когалым + ойл (англ. – oil, нефть) / Langepas, Uray, Kogalim + oil (İngilizce “petrol”).

⁹ ЗСТ СНГ [ze-es-te-es-en-ge] – Зона свободной торговли Содружества независимых государств / Bağımsız Devletler Topluluğu Serbest Ticaret Bölgesi.

¹⁰ ГИБДД [gi-be-de-de] – Государственная инспекция безопасности дорожного движения / Devlet Yol Güvenliği Denetleme Müfettişliği.

Örnekte görüldüğü üzere eskiden kullanılan *МВЖК*, 2-ü *МГУ*, *МТПИ* zamanla unutulmuş ve yerini *МПГУ* kısaltmasına bırakmıştır. Başka bir ifadeyle arkaikleşmişlerdir. Yine bu kronolojiden yola çıkarak, kısaltmaların dildeki kullanım sürelerinin açılımlarının tarihi kadar olduğunu söyleyebiliriz.

Baş harflerden oluşan kısaltmaların yeni yeni yaygınlaşmaya başladığı dönemlerde harfler arasına nokta işareti konulurdu (*P.C.Φ.C.P.* gibi). Günümüzde Rusçada harf aralarına nokta konmasa da sanatsal bir yöntem olarak tekrar kullanılmaya başlanmıştır. Bu tür bir kullanımı “*B.O.L.K.*” (*V.O.L.K.*) adlı tiyatro oyununda¹ görebiliriz. Oyunun adı noktalar olmaksızın “*волк*” [volk] yani “kurt”² anlamına gelirken, noktalar kelimeye kısaltma görünümü katar ve dolayısıyla bir açılımının olduğunu ima eder: “*Вот Она Любовь Какая*” (*Aşk İşte Böyle Bir Şey*).

Kısaltma kullanımının artmasıyla Rusçaya giren yabancı kısaltmalarda da bir artış gözlemlenmiştir. Başta İngilizce olmak üzere, daha çok Avrupa dillerinden gelen kısaltmalar orijinal haliyle olduğu gibi (*DVD*³, *TOEFL*⁴, *PR*⁵, *VIP*⁶), çoğu zaman Kiril alfabesiyle (*HATO*⁷, *ЮНЕСКО*⁸, *УЕФА*⁹, *СМС*¹⁰) ve Rusça eşdeğeriyle kullanılmaktadır (*СПИД*¹¹, *ВИЧ*¹², *ЭВМ*¹³, *ОБСЕ*¹⁴, *ЦРУ*¹⁵). Rusçayı bu anlamda Türkçeden ayıran en büyük özelliklerden biri de, yabancı kısaltmaların çoğunu kendi dilindeki karşılığını bularak veya çevirisiyle kullanmasıdır.

Türkçede Kısaltmaların Tarihi

Türkçede kısaltmalar sözlük çalışmalarında karşımıza çıkmaktadır. 1891 yılında Muallim Naci tarafından hazırlanan **Lügat-i Nâcî**'de Arapça için a(yın) [ـ], Farsça için f(e) [ف] kullanarak kısaltma yapılmıştır. **Kâmûs-ı Türkî**'de (1899-1900)

¹ Tiyatro oyunu hakkında detaylı bilgi için bk. <http://www.mayakovsky.ru/performance/v-o-l-k/>

² Canis lupus

³ Digital Versatile Disc / Çok Amaçlı Sayısal Disk.

⁴ Test of English as a Foreign Language / Yabancı Dil Olarak İngilizce Sınavı.

⁵ Public Relations / Halkla ilişkiler.

⁶ Very Important Person / Çok Önemli Kişi.

⁷ NATO (NATO) – North Atlantic Treaty Organization / Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü.

⁸ ЮНЕСКО (UNESCO) – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization / Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü.

⁹ УЕФА (UEFA) – Union of European Football Associations / Avrupa Futbol Federasyonları Birliği.

¹⁰ СМС (SMS) – Short Message Service / Kısa Mesaj Hizmeti.

¹¹ СПИД – Синдром приобретённого иммунного дефицита / AIDS – Acquired Immune Deficiency Syndrome / EBES – Edinilmiş Bağışıklık Eksikliği Sendromu.

¹² ВИЧ – Вирус иммунодефицита человека / HIV – Human Immunodeficiency Virus / İnsan Bağışıklık Yetmezlik Virüsü.

¹³ ЭВМ – Электронная вычислительная машина / Electronic computer / Elektronik Hesap Makinesi (Bilgisayar).

¹⁴ ОБСЕ – Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе / OSCE – Organization for Security and Co-operation in Europe / AGİT – Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı.

¹⁵ ЦРУ – Центральное разведывательное управление / CIA – Central Intelligence Agency / Merkezi İstihbarat Teşkilatı.

kısaltmaları sistemli olarak ilk defa Şemseddin Sami kullanmıştır. Burada *edebiyat*, *Rumca*, *riyâziye*, *bakınız* vs. kelimeleri kısaltmıştır. Ayrıca Ali Seydi'nin 1911 tarihli **Resimli Kâmûs-ı Osmânî**'sinde "işârât-ı mahsûsa" başlığı altında kısaltmalara yer verilmiştir (Kalfa, 2005: 202).

Bilâl Şimşir'e göre Türkler, Arap yazısını kullandığı yaklaşık bin yıl boyunca kendi ana dilini "kısaltmalar" biçiminde yazmak durumunda kalmıştır. Bu ifadesini Arapçanın Türkçedeki birçok sesli harfi karşılamadığını, yazıda yan yana gelen ünsüz harflerin arasına uygun harfi koyma işleminin ise cümlelerin gidişatına göre okuyuca kaldığını söyleyerek açıklamıştır. Bunun sonucunda okuyanın uygun gördüğü sese göre bir sözcük bazen beş altı değişik şekilde kullanılıyordu. Örneğin Arap harfleriyle KVK şeklinde yazılan söz *Kavak – Kavuk – Kovuk*, BLK ise *Belek – Bilek – Bölük* olarak okunabiliyordu (Şimşir, 2005: 8-9). Bu yazım şekli 1 Kasım 1928 yılında yeni Türk alfabesinin kabulüyle son bulmuştur.

Latin harfli kısaltmalar ise ilk defa 1855 tarihinde, telgraf hattının İstanbul'a gelmesiyle Türkçeye girmeye başlanmıştır. Bu dönemde yazışmalarda *T*¹, *T.C.*², *S.E.*³ şeklinde Fransız kökenli kısaltmalar görülür. 1874 yılında Dünya Posta Birliği'nin kurulmasıyla da *PTT*⁴, *R*⁵, *T*⁶, *UPU*⁷ tarzı kısaltmaların sayısı artmıştır (Şimşir, 2005: 10-11).

Türkiye'de "kısaltma patlaması" için 1950-60'lı yıllar gösterilebilir. Çok partili dönem ve sonrasında yaşanan gelişmeler bu artışı tetiklemiştir. Bu dönemde *TGS*⁸, *Türk-İş*⁹, *CKMP*¹⁰, *TİSK*¹¹, *DİSK*¹² vs. gibi kısaltmaların sayısında çoğalma görülmektedir.

Türkiye'deki harf inkılâbından sonra kullanılmaya başlanan Latin harflerinin ve noktalama işaretlerinin, çağdaş kısaltma yönteminin Türkçede yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Latin harfli kısaltmaların yayılmaya başladığı zamanda harfler arasında nokta konulurdu (*T.B.M.M.*), ancak bunların kullanımı yakın bir geçmişte kaldırılmıştır. Şu an ise gelenekleşmiş olan *T.C.* (Türkiye Cumhuriyeti) ve *T.* (Türkçe)

¹ Télégramme / Telgraf.

² Télégramme chiffré / Şifre telegraf.

³ Son Excellence / Ekselansları.

⁴ Poste, Téléphone, Télégramme / Posta, Telefon, Telgraf.

⁵ Régistré / Taahhütlü.

⁶ Taxe / Posta ücreti ödenecek.

⁷ Union postale universelle / Dünya Posta Birliği.

⁸ Türkiye Gazeteciler Sendikası, 1952.

⁹ Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 1952.

¹⁰ Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, 1958.

¹¹ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 1961.

¹² Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 1967.

kısaltmalarının dışında büyük harflerle yapılan kısaltmalarda nokta kullanılmamaktadır (TDK, tdk.gov.tr).

Rusçada olduğu gibi Türkçede de yabancı dildeki kısaltmaların sayısı artış göstermektedir. XX. yüzyılın sonu itibarıyla sanayi, ticaret, teknoloji ve bilgi-işlem sektörlerindeki hızlı gelişime müteakip bu alanlarda hakim dil olan İngilizce kısaltmalar iyiden iyiye Türkçeyi eline geçirmiş durumdadır. Diğer Avrupa dillerinden geçiş de çokça görülür. Örneğin:

İngilizce: UNICEF¹, ABS², IMF³, HSBC⁴, LPG⁵, OECD⁶, MMS⁷, LOL⁸ vs.

Rusça: RPG⁹, KGB¹⁰, CSKA¹¹ vs.

Fransızca: FIBA¹²; CERN¹³ vs.

Almanca: DDR¹⁴, BMW¹⁵ vs.

Latince: vs.¹⁶, CV¹⁷ vs.

Rusya'da İngilizce kısaltmaların daha çok Rusça karşılıklarının kullanılmasına özen gösterilirken, Türkiye'de buna benzer bir çaba daha az görülür. Genelde kısaltmaların İngilizce aslı kullanılmaktadır. Örneğin *UFO (Unidentified Flying Object)* kısaltmasının Türkçesi *Tanımlanamayan Uçan Nesne* yani *TUN* olabileceği iken ısrarla *UFO* kullanılmaktadır. Rusçada bu tanım *НЛО – Неопознанный летающий объект*, yani *NLO [en-el-o]* olarak ifade edilir.

¹ United Nations International Children's Emergency Fund / Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu.

² Antilock Brake System / Kilitlenmeyen fren sistemi.

³ International Monetary Fund / Uluslararası Para Fonu.

⁴ Hong Kong and Shanghai Banking Corporation / Hong Kong ve Şanghay Bankacılık Kuruluşu.

⁵ Liquid Petroleum Gas / Sıvılaştırılmış Petrol Gazı.

⁶ Organisation for Economic Co-operation and Development / Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü.

⁷ Multimedia Messaging Service / Mobil Çoklu Ortam Mesajlaşma Hizmeti.

⁸ Laughing Out Loud / Sesli gülmek.

⁹ РПГ – Ручной противотанковый гранатомёт / Taşınabilir tanksavar.

¹⁰ КГБ – Комитет государственной безопасности / Devlet Güvenlik Komitesi.

¹¹ ЦСКА – Центральный спортивный клуб армии / Ordu Merkez Spor Kulübü.

¹² Fédération Internationale de Basketball Association / Uluslararası Basketbol Federasyonu.

¹³ Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire / Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi.

¹⁴ Deutsche Demokratische Republik / Alman Demokratik Cumhuriyeti.

¹⁵ Bayerische Motoren Werke / Bavyera Motor Fabrikaları.

¹⁶ Versus / Karşısında.

¹⁷ Curriculum Vitae / Özgeçmiş.

Sonuç

Kısaltmalar uzun zamandır kullanılan kelime türetme yollarından biridir. Kısaltmaların Rusça ve Türkçede olduğu gibi birçok dilde aktif olarak kullanılıyor olması, sözlü ve yazılı iletişimde zamandan ve yerden tasarruf sağlamasından kaynaklanmaktadır.

Rus dilinde X. yüzyıl itibariyle görülmeye başlayan “titlo kısaltmalar”, XV. yüzyılda matbaanın yaygınlaşmasıyla giderek azalmış ve günümüz kısaltma türlerinin yolunu açmıştır.

Rus dili, dünyada en çok kısaltma kullanılan dillerden biridir ve bu özelliğini Sovyetler Birliği’ne borçludur. 1917 Ekim Devrimi’yle beraber yeni bir yönetim şekline geçen ülkede her alanda olduğu gibi dilde de değişimler yaşanmıştır. Yeni bir ideolojinin gelişinin simgesi olarak başta kurum, kuruluş, dernek, birlik, sanayi ürünleri olmak üzere hemen her alanda kısaltmalara geçiş gözlemlenmiştir. Kısaltmalar kişi adlarında dahi kullanılmıştır. Bunu yeni bir ideolojinin hakimiyet kurduğu ülkenin ana dilinde fütüristik bir eğilim olarak tanımlayabiliriz. Devrim sonrası dönemde yapılan dil reformlarıyla harfler arasındaki noktalar ortadan kalkmıştır, ancak sanatsal bir yöntem olarak şimdilerde tekrar kullanılabilir. O dönemlerden günümüze gelen kelimeleri kısaltma alışkanlığı hız kesmeden devam etmektedir.

Türkiye’de XIX. yüzyılın sonu – XX. yüzyılın başlarında yazılan sözlüklerde kısaltmalara yer verildiği görülmektedir. Yabancı ülkelerle yapılan yazışmalar yoluyla ise XIX. yüzyılın ortalarında yabancı kökenli kısaltmalar dilimize girmiştir. Türkçede, Latin harfleriyle yapılan ve günümüzde kullanımı bir hayli yaygın olan modern kelime veya kelime öbeği kısaltma yöntemi 1928’de gerçekleştirilen Harf Devrimi ile ivme kazanmıştır. 50-60’lı yıllarda çok partili sisteme geçişle beraber başta siyasi parti, sendika, dernek vs. olmak üzere birçok alanda kısaltmalar kullanılmıştır.

Kısaltmaların Rusça ve Türkçede XX. yüzyılın başlarından itibaren hızlı bir şekilde çoğalması, Rus ve Türk halklarının yaşam biçimlerinin savaşların, devrimlerin, bilimsel-teknik yeniliklerin, gelişen uluslararası ve sosyo-kültürel ilişkilerin etkisiyle köklü bir şekilde değişmesinin sonucudur.

Her iki dilde yabancı kısaltma sayısı çok fazladır. Rus dilinde bu açık, yabancı kısaltmaların Kiril harfleriyle yazılmasıyla veya çevirisiyle giderilmeye çalışılsa da, Türkçede buna benzer bir çaba az görülür ve daha çok kısaltmanın orijinal hali tercih edilir.

Kısaltmaların çağımızda en dinamik kelime türetme yöntemlerinin başında geldiği kuşkusuz bir gerçektir. Kısaltmalar, geçen yüzyılda olduğu gibi önümüzdeki yıllarda da insanın sözlü ve yazılı iletişimde çokça baş vuracağı sözcük yapıları olacaklardır.

KAYNAKLAR

ALEKSEYEV, D.İ. (1968). *Russkiy yazık i sovyetskoe obşestvo: Sotsiologolingvistiçeskoe issledovanie*. M.: Nauka, 300 s.

ALEKSEYEV, D.İ. (1979). *Sokraşyonnie slova v russkom yazıke*. Saratov: SGU, 328 s.

AVCI, Uğur Samet. “KOAŞ'dan korunmak için sigarayı bırakın” <http://aa.com.tr/tr/saglik/koahdan-korunmak-icin-sigarayi-birakin/689223> (E.T. 02.03.2017).

ÇUKOVSKİ, K.İ. “Jivoy kak jizn (Razgavor o russkom yazıke)” http://vivovoco.astronet.ru/VV/BOOKS/LANG/LANG_2.HTM (E.T. 14.02.2017).

FEB. “Spisok abbreviatur”. <http://feb-web.ru/feb/mas/ma4/ma4-788-.htm?cmd=2> (E.T. 28.02.2017).

GAMANOVIÇ, Alipi İerom. (1991). *Grammatika tserkovno-slavyansogo yazıka*. M.: Hudojestvennaya literatura, 272 s.

KALFA, Mahir (2005). Dilimizde Kısaltmalar Sorunu. *Türk Dili Dergisi*. № 639, 201-207 s.

KORRESPONDENT.NET. “KNDR priglasila spetsialistov MAGATE v svoyu stranu” <http://korrespondent.net/world/1331074-kndr-priglasila-specialistov-magate-v-svoyu-stranu> (E.T. 27.02.2017).

MİLENİN, A. “RF, SŞA, KNR vıstupili protiv ograniçeniya prava v SB OON” <http://izvestia.ru/news/643414> (E.T. 27.02.2017).

MPGU. “Naşa istoriya” <http://mnry.pф/ob-mpgu/nasha-istoriya/> (E.T. 25.02.2017).

SKLYAREVSKAYA, G.N. (2004). *Slovar sokraşeniy sovremennogo russkogo yazıka*. M: Eksmo, 448 s.

SKORİK, P.Ya. (1968). *Sovetskoe yazıkoznaniye za 50 let*. M., 150 s.

ŞİMŞİR, Bilâl N. (2005). *Türkçe kısaltmalar sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi, 469 s.

TDK. “Kısaltmalar” http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=189:kisaltmalar&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132 (E.T. 28.02.2017).

VARBOT, J.J., Juravlev A.F. “Kratkiy ponyatiyno-terminologičeskiy spravočnik po etimologii i istoričeskoy leksikologii” http://etymolog.ruslang.ru/doc/etymology_terms.pdf (E.T. 19.02.2017).

YARMAŞEVİÇ, M.A. (2002). *Osobennosti i funkcionirovaniya abbreviatur v raznih stilyah i janrah reči*. Saratov: İzd-vo Sarat. un-ta, 195 s.

YILMAZ, Mehtap. “KOSGEB'ten 461 bin KOBİ'ye faizsiz kredi” <http://aa.com.tr/tr/ekonomi/kosgebtan-461-bin-kobiye-faizsiz-kredi/760982> (E.T. 02.03.2017).